

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТІРЛІГІ
М.Х.ДУЛАТИ АТЫНДАҒЫ ТАРАЗ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ

*Қазақ
этнопедагогикасының
алғашқы бастаулары*

Топ: Иняз

Орындаған: Сеитметова Н.

Қабылдаған: Минасипова А.Р

Тараз 2016

ЖОСПАР

Kipicne

- 1. ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ САЛАЛАРЫ**
- 2. ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.**
- 3. ЭТНОПЕДАГОГИКА ТАРИХНАМАСЫ**
- 4. ЭТНОПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ БАСҚА ҒЫЛЫМ САЛАЛАРЫМЕН БАЙЛАНЫСЫ**
- 5. ҚАЗАҚТЫҢ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ**
- 6. АРАБ-ШЫҒЫС МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНА ТАРАУЫ, ОРТА ҒАСЫР ҒҰЛАМАЛАРЫ МЕН ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ ТӘЛІМГЕРЛІК ОЙ-ПІКІРЛЕРІ**
- 7. ХІ-ХІІ ҒАСЫРЛАРДА ҚАЗАҚ ЖЕРІНДЕ ТҮРКІ ТІЛІНДЕ ЖАЗЫЛҒАН ЭТИКАЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТРАКТАТТАРДЫҢ ТАРАЛУЫ.**
- 8. ХІІІ - ХХ ҒАСЫРДА ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫҢ ДАМУЫ**
ҚОРЫТЫНДЫ
ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Кіріспе

○ Қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеу жөніндегі сонау көне ғасырлардан келе жатқан тәжірибесін, қазақ хандығы құрылған кезеңнен (XIV-XV ғ.ғ.) бастап қарастыру, тарихи-әлеуметтік тұрғыдан алып қарағанда дұрыс емес. Өйткені кешегі өткен тарих беттері — Шығыс мәдениетінің қайнар көзі болып саналатын ұлы Даланы мекендеген түркі тектес (тілдес) халықтардың, одан әрі ғұндар мен сақтардың бір елді, бір жерді мекендеп, оны сыртқы жаулардан қорғап, бір тілде сөйлеп, бір дінге сеніп, әлем мәдениетінің қалыптасуына тендесі жоқ үлес қосып, бүгінгі түркі халықтарына ортақ мәдениет пен тарихтың көне бастауы болғанын бүгінгі ұрпақ өмір тәжірибелерінен көріп отыр.

Ұлттық педагогика ғылымының салалары

ҚАЗАҚ ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Қазақ этнопедагогикасының қайнар бұлағы біздің заманымызға дейінгі дәуірден бастау алады. Ұлттық мәдениеттің тегі сол ұлттың ұлт болып қалыптаспай тұрған кезінен бастап-ақ жеке ұлыстардың ұрпағын тәрбиелеуден туындағаны белгілі. Себебі, қазақ халқы, жалпы адамзат баласы пайда болған кезден бастап-ақ ұрпақ тәрбиесімен айналысқан. Қазақ халқының өте әрідегі ата-бабаларының өмір сүрген кезінен (VI ғ., Түрік қағанаты) бастау алып, күні бүгінге дейін кәдесіне жарап келе жатқан рухани мұраларының бірі – халықтық педагогика. Халықтық педагогикамен қатар «этнопедагогика» атауы жиі қолданылады. **Этнопедагогика** – халықтық тәлім-тәрбиені, оның тәжірибесін қорытындылап, жүйелейтін теориялық сипаттағы ғылым саласы. Ол халықтық педагогиканы ғылыми педагогикамен байланыстырып отыратын өткел іспеттес ғылым. Этнопедагогиканың негізі ұлттық тәлім – тәрбие.

**Этнопедагогика пәнінің
басқа ғылым салаларымен байланысы**

ЭТНОПСИХОЛОГИЯ

ЭТНОЛИНГВИСТИКА

ЭТНОМӘДЕНИЕТ

ЭТНОФИЛОСОФИЯ

ҰЛТТЫҚ РУХАНИЯТ

ЭТНОПЕДАГОГИКА

ЭТНОГРАФИЯ

ЭТНОСОЦИОЛОГИЯ

ЭТНОГЕОГРАФИЯ

ДІНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

ЭТНОТАРИХНАМА

Ерте кезден бастау алған этнопедагогика

Қазақтың жазу мәдениеті арқылы белгілі болған ұлттық педагогикалық ойлардың тарихы ертедегі тастағы жазулардан (Күлтегін, Білге Қаған, Тоңыкөк т.б.) басталады. Одан кейінгі қолжазба, баспа арқылы бізге жетіп, оқу-жазу үрдісімен этнопедагогиканың арқауы болған – тәлімдік ойлар тарихы өзектестігімен ұлттық педагогиканың (этнопедагогиканың) дамып, ғылым болып қалыптасқанын көрсетеді. Қазақстандағы этнопедагогикалық ойлардың даму тарихы қазақтың жазу мәдениеті негіздерімен байланысты (руна жазуы, араб жазуы, латын жазуы, кириллица жазуы). Ұлттық (этностық) тәлім-тәрбие негіздері ежелгі тас жазуынан көрінеді.

Этнопедагогика тарихында ертедегі Қазақстандықтардың еңбекке тәрбиелеу дәстүрлері мен кәсіпке үйретушілік жүйесі, әртүрлі қозғалмалы ойындары мен жарыстары, саналуан әдет-ғұрыптар мен өмір салтары терең із қалдырды. Халықта эстетикалық тәрби берудің өзіндік үлгісі болады. Оның сипатты ерекшелігі еңбек тәрбиесімен тығыз байланыстылығы. Бұл ең алдымен еңбек құралдарын шебер және сәнді безендіруден, өңдеуден көрінді. Орхон ескерткіштерінде жекелеген педагогикалық жаңалықтар да баршылық: бұл болашақ батырлардың жас кезеңдеріне сипаттама, достар мен жаулардың мінезқұлықтық өзгешеліктерін бағалауға ұмтылыстар; халық мүдделі сапалардың тұлға бойында болуы үшін оның тиімді ықпал ету шарттарын қарастыру, мінез құлықты отанға қызмет етуді үйрете отыра, жоғары мақсаттарға бағыттау.

Бірінші дәуір Б.д.д.	Екінші дәуір Б.д.д.	Үшінші дәуір	Төртінші дәуір	Бесінші дәуір	Алтыншы дәуір	Жетінші дәуір	Сегізінші дәуір
ғас, қола замандары	ҮІІ-ІІІғғ. Б.д. Ү ғ. дейін	ҮІ-ІХғғ. аралығы	X-XVғғ. Аралығы	XV-XVІІІғғ аралығы	XVІІІғ.- XX ғ. 20 ж дейін	1920-1990 жж аралығы	1991 жкейін-гі егеменді ел
Алғашқы қауымдық құрылыс кезіндегі тәрбие	Сақтар мен ғұндардың жауынгерлік тәрбиесі	Ұлы Түрік қағанаты кезіндегі тәлім-тәрбие	Араб Шығыс мәдениеті, орта ғасыр ойшылдарының тәлімгерлік ой-пікірлері	Қазақ хандығы кезіндегі ұлттық тәлім-тәрбие көріністері (жыраулар поэзиясындағы тәлімдік ойлар)	Қазақстан Ресейге қосылу кезіндегі ұлт-азаттық қозғалысымен ағартушылық-демократиялық бағыттағы тәлім-тәрбие	Кеңестік дәуірдегі ғылыми педагогиканың қалыптасуы	Тәуелсіз Қазақстандағы ұлттық тәлім-тәрбиенің өркен жаюы

Қазақтың халықтық педагогикасының даму кезеңдері

Араб-шығыс мәдениетінің қазақ даласына тарауы,, орта ғасыр ғұламалары мен ойшылдарының тәлімгерлік ой-пікірлері

○ IX-X ғасырларда ұлы Түркі қағанаты бірнеше мемлекеттерге (Қарлұқ, Түркеш, Қарахан, Қыпшақ, Ұйғыр, Хазар, Қимақ т.б.) бөлініп, Араб Халифаты империясының Орта Азия мен Қазақстан территорияларына үстемдік жүргізулеріне әкеліп соқты. Арабтар ислам дінін уағыздаумен бірге ғылым мен білім де әкеледі, нәтижесінде түркі халықтарының ұлы ғалымдары: Фараби, Фердоуси, Авиценна, Бируни, Низами, Науаи, Қашқари, Иассауи, Баласағұн және басқалары араб тілі мен мәдениетін меңгерді. Оның үлкен прогрессивтік маңызы болды. Көптеген шаһарларда діни медреселер ашылды, ғылым мен білім деңгейі артты. Медреселер діни ілімдермен ғана шектеліп қалмай, арифметика, медицина, жақаннама (философия), дінтану, астрология сияқты әлемдік маңызы зор дәріснама беруді басты мақсат етті.

Бұл жерде қазақ топырағындағы Отырар қаласында дүниеге келген, Шығыстың екінші Аристотелі атанған ғұлама ғалым Әбу Насыр әл-Фарабидің (870-950) еңбегіне ерекше тоқтала кетуге тура келеді. Бірнеше ұлттың тілін білген, ғылым-білім іздеп, бар өмірін сол жолға сарп етіп, артында қыруар еңбек жазып қалдырған әл-Фараби бабамыздың тәлімдік-ұстаздық еңбегі ұшан теңіз. Оның сан-салалы трактаттарында («Мемлекет қайраткерлерінің нақыл сөздері», «Азаматтық саясат», «Бақытқа жету жолында», «Риторика» («Шешендік өнер негіздері»), «Қайырлы қала тұрғындарының кезқарастары туралы трактат» т.б.) педагогикалық, психологиялық, философиялық, дидактикалық және әдіснамалық ой-пікірлері баяндалған.

Бұл еңбектерінде оқыту әдістерінің ұғынықты, дәйекті, жүйелі, көрнекі болуына, сондай-ақ дағды, әдет, қабілет, икем, мінез, бақыт т.б. тәлім-тәрбиелік ұғымдарға түсінік береді. Көз жеткізу, иландыру, мойынұсындыру тәрізді әдіс- тәсілдерге талдау жасайды.

Мәдени тарихымыздан ерекше орын алатын «Диуани Хикмет» атты кітап жетпіс жыл бойы діни-мистикалық еңбек деп біржақты бағаланып, беті ашылмай келген, ал шындығында өзінің ақыл-парасат, өсиеттілігімен бүкіл Шығыс елдерінің ғалымдарын таңдандырған, XI ғасырда әмір сүрген әрі ақын, әрі ғалым-философ, тарихшы Қожа Ахмет Иассауи бабамыздың ғылыми еңбегін бүгінде ыстық ілтипатпен ауызға аламыз. Иассауидің еңбектерін белгілі шығыстанушылар А.Вамбери, П.Ахмеров, В.Бартольд, М.Массон т.б. бұдан әлденеше жыл бұрын зерттеп, өз пікірлерін ортаға салып келсе, бұл бағытта оның туған топырағы Қазақстанда арнайы зерттеу еңбектерінің шықпауы өкінішті-ақ. Иассауи еңбектерінде баса айтылатын, адамды тура жолға бастаушы жаратушы күшке табыну, оның хақтығына тағзым ете отырып, қиянатсыз, бейкүнә, адал жандарды тәрбиелеу жайлы тұжырымдар ғылыми зерттей түсуді қажет етеді. Бұл жерде Иассауидің софылық еңбектері әзінен кейінгі ақын-жазушылардың дүниетану көзқарастарына, қала берді жазба әдебиеттеріміздің шырқау биігі атанған Абайға да азды-көпті әсерін тигізгенін айта кету қажет.

XI-XII ғасырларда қазақ жерінде түркі тілінде жазылған этикалық- педагогикалық трактаттардың таралуы

Жүсіп Баласағұнның «Құдатғу білік» («Құтты білік») атты кітабы сол кездегі түркі тілдес халықтардың дүнияуи тақырыпта алғаш жазылған ескерткіші еді. Мұнда адамға білімнің қажеттігі, оның тірліктегі мәні, бақыт туралы адамның іс- әрекетінің оң мен терісі, тілден келетін пайда мен зиян, ел билеуші әкімдерге қажетті асыл қасиеттер, әртекті жұртшылық әкілдерінің тілін таба білу т.б. хақындағы ой-толғамдар, сондай-ақ отбасы мен неке, ұл мен 19 қыздың өнегелі тәрбиесі, баламен ата-ананың қарым-қатынасына байланысты мәселелер жан-жақты сөз болған.

• XIII - XX ғасырда этнопедагогиканың дамуы

Моңғол шапқыншылығы Қазақстанның мәдени жағынан дамуын бірнеше ғасырға кешеуілдетті, оның дербес мемлекет болып, егемендік алу өрісін барынша шектеді. Алтын Орда ыдырап, қазақ даласы Ресей қол астына қарағанға дейін (1731 ж.) қазақ жері кескілескен шайқастардың, қанды майданның үлкен арнасына айналды. Жат жерлік басқыншылар ондаған қалалар мен елді мекендерді жермен-жексен етті. Осы өлкеде тұратын халықтардың экономикасы да, рухани өмірі де қатты күйзеліске ұшырады. Әл-Фараби дүниеге келген Отырар қаласы, ондағы атақты кітапхана, медресе, керуен сарайлары т.б. мәдениет ошақтары жойылып кетті. Атақты астроном Ұлықбектің әлемде теңдесі жоқ обсерваториясы – ортағасырлық үлкен ғылыми жетістік болып саналды. Алтын Орда мемлекетінің кезеңдерінде пайда болған «Бабырнама» («Бабыр дастаны»), ал Хорезмидің «Мухаббатнама», Саиф Сарайдың «Қырық бір батыр жыры», «Гүлстан бит турки», Құтыптың «Хұсрау Шырын» сияқты туындылары сәзсіз жас ұрпақтарға тәлім-тәрбиелік ықпалын тигізді. Бұл кезеңдердегі тәлім-тәрбие кәріністері негізінен әскери-жауынгерлік бағытта өрбіді. Ел қорғау мәселелері ұлы ойшылдар мен ақындар шығармаларының өзегі болды. Ата-аналар ұрпақтарының ең алдымен қайратты, епті және намысқой, өнерлі болып өсулерін талап етіп отырған.

Дала даналары мен ғұламалары	Олардың этнопедагогикалық ой - мақсаттары
Күлтегін (684 - 731)	Ұрпақты ерлікке, бірлікке тәрбиелеу
Қорқыт ата	Әйел ананы, ер азаматты тәрбиелеу, жауыздықпен, опасыздықпен күресу т.б.
Әл - Фараби	Ғылымдар негіздерін жасау, этика, эстетика, музыка, поэзия сәулеттерін ашу, тәрбие мен білім бірлестігінің мәнін ашу т.б.
Ахмет Яссауи	Дін тәрбиесінің күдіретін уағыздау, ардың биіктігін, жан мен тәннің тазалығын, тақуалық пен білімдарлықтың мәнін ашып көрсету т.б.
Жүсіп Баласағұн	Елді кемелдендіру, елді басқару жолдарын көрсету, ақыл, парасат, қанағат, әділдік бейнелерін ашу т.б.
М.Х. Дулати	Ел басқарушының қасиеттерін айқындау, ұрпақты күнәлардан сақтандыру, имандылық пен кісіліктің мәнін ашып көрсету т.б.
М. Қашғари	Жас ұрпаққа халықтың асыл қасиеттерін үйрету, түркі тілдес халықтардың бірлігін уағыздау, тіл күдіретін ашып көрсету.
Өтейбойдақ	Ұлттық тәрбие мен психологияның, медицинаның негіздерін ашу.

Абай Құнанбаев	Өнер, білім, тіл, мәдениет келешегіне сәуле беру, ұлттық тәрбиенің ұрықтарын шашу.
Ыбырай Алтынсарин	Халыққа білім беру, ұлттық педагогиканың, балалар әдебиетінің негізін қалау.
Шокан Уалиханов	Ұлттық ғалымдардың негіздерін жасау, ұлттық мәдениеттің тарихан жасап, болашаққа жол ашу.
Ахмет Байтұрсынов	Ұлттық ғылымдардың негіздерін жасау қазақ тілі ғылымы мен журналистикасының керегесін қалау.
Мағжан Жұмабаев	Ұлттық педагогиканың, қазақ поэзиясының негіздерін жасау.
Жүсіпбек Аймауытов	Ұлттық психологияның қазақ романының бастау бұлағын ашу.
Міржақып Дулатов	Ұлттық тәрбиенің, ұлттық журналистиканың, балалар әдебиетінің қайнар бастауларын ашу.
Шәкәрім Құдайбердіұлы	Қазақ поэзиясы, ұлттық тәрбие мәселелері туралы ойларды іске асыру.
Сұлтанмахмұт Торайғыров	Ұлттық тәрбие мәселелерін, қазақ поэзиясын, ұлттық мәдениетті көтеру.
Мұхтар Әуезов	Қазақ әдебиетін дамыту, филология ғылымының негіздерін қалау, ұлттық тәрбиенің шаңырағын көтеру.
Төлеген Тәжібаев	Ұлттық психология ғылымын дамыту, ұлттық мәдениетті өркендету.
Құлжанова Нәзіпа	Мектепке дейінгі тәрбиенің негіздерін қалау, қазақ әйелдеріне білім беру мәселесін қозғату.
Сонғы ғалымдар	Қазақ этнопедагогикасының теориясын жасау (С. Қалиев), ғұламалардың этнопедагогикалық ойларын сараптау (Қ. Жарықбаев), қазақ этнопедагогикасының методологиясын түзу (С. Ұзақбаева, К. Ж. Қожахметова), қазақ этнопедагогикасының оқу бағдарламасын, оқу құралын, әдістемесін түзу (Ә. Табылдиев) т.б.

Қорытынды

Халықтық тәрбие тарихи даму процесіндегі тірі дене болып табылады. Табиғатқа сәйкестілік, табиғи салдарлар қағидасы өте қарапайым түрде болса да, олардың педагогика ғылымында негіздеуінен көп бұрын халықтың ауызша шығармашылығында көрініс тапты. Тарихтың тәрбиелік мәнін есте ұстай отыра ел қорғаған, халық тыңыштығы үшін күрескен көсемдер мен осы тарихи оқиғаларға арналған ауызша халықтық шығармашылықтың өзі халықтың азаттық қозғалысы тарихын өзіндік және қарапайым түрде бейнелеп және келешек ұрпақтың рухани- адамгершілікті тұрғыда қалыптасуына ықпал жасайтынын ұмытпау керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. <http://e-history.kz/kz/contents/view/1134>
2. referat-kz.kz/.../965-hh-basynda-aza-etnopedag
3. spishi.kz/3732-haly1179-pedagogikasy-etnope
4. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық мәселелері және тарихы. – Алматы: “Білім” 2004 ж.
5. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: “Санат” 2001 ж.

***Назар
аударғандарыңызға
рахмет!!!***